

ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΣΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Συμπληρωματικό Υλικό Μελέτης Ενότητα 2: Σχεδιασμός Μάθησης

Τίτλος Κειμένου
Διδακτική προσέγγιση ιστορικών εννοιών

Προκόπης Η. Μανωλάκος

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΒΑΘΜΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟ

«Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στα Προγράμματα Σπουδών και το εκπαιδευτικό υλικό Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης» με κωδικό ΟΠΣ (MIS) 5035542, στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014-2020»

Ενότητα 2 : Σχεδιασμός Μάθησης Διδακτική προσέγγιση ιστορικών εννοιών

Συμπληρωματικό Υλικό μελέτης

Διδακτική προσέγγιση ιστορικών εννοιών

Οι δομικές έννοιες χώρος, χρόνος, αιτιότητα, συνέχεια, αλλαγή και ιστορική σημασία αποτελούν αντικείμενα μελέτης, ερμηνείας και έρευνας της ιστορικής επιστήμης.

Χώρος

Τα ιστορικά γεγονότα, εξελίσσονται σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες αναπτύσσονται στο χώρο. Ο χώρος αποτελεί το πλαίσιο στο οποίο εκτυλίσσεται η ανθρώπινη δραστηριότητα. Η γεωγραφική θέση κάθε χώρας είναι συνδεδεμένη με ιστορικά γεγονότα. Αυτή η γεωγραφική θέση μπορεί να εξηγήσει πτυχές της Ιστορίας της. Ο άνθρωπος αλληλεπιδρά με το γεωγραφικό περιβάλλον, με το πεδινό,

ημιορεινό, ορεινό έδαφος και με το υγρό στοιχείο που μπορεί να είναι τα ποτάμια, οι λίμνες, οι θάλασσες. Ακόμα το είδος του κλίματος, επιδρά στις δραστηριότητες και τις αποφάσεις του ανθρώπου. Είναι σε συγκεκριμένα τμήματα χώρου, μικρά ή μεγάλα, που αφενός ο άνθρωπος έχει δημιουργήσει πολιτισμό και αφετέρου σημαντικά γεγονότα έχουν διαδραματιστεί, τα οποία μπορεί να αφορούν όχι μόνο τον συγκεκριμένο τόπο αλλά και την παγκόσμια Ιστορία.

Οι μαθητές/τριες χρειάζεται, να κατανοούν τη σημασία του χώρου στη διαμόρφωση του ιστορικού γίνεσθαι και την αντίληψη των ορίων του χώρου. Επίσης, να κατανοούν ότι η οργάνωση των κοινωνιών αναπτύχθηκε σε συγκεκριμένη γεωγραφική θέση και με συγκεκριμένη γεωμορφολογία. Επιπλέον, να αντιλαμβάνονται το ρόλο του ανοιχτού ή κλειστού χώρου και της γεωμορφολογίας του στην ανάπτυξη προοδευτικών ή παραδοσιακών κοινωνιών. Οι μαθητές/τριες χρειάζεται να συσχετίζουν τη γεωγραφική θέση με γεωπολιτικές στρατηγικές. Ως παραδείγματα θα μπορούσαν να αναφερθούν η μάχη των Θερμοπυλών, η ναυμαχία της Σαλαμίνας, η θέση της Κωνσταντινούπολης, η γεωγραφική θέση της Μάνης, η μάχη στα Δερβενάκια, η κατανόηση της σημασίας των γεωπολιτικών συσχετισμών στο Ανατολικό Ζήτημα. Για την κατανόηση του χώρου είναι σημαντική η παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων σε χάρτη συμβατικό ή ψηφιακό.

Με τον ιστορικό άτλαντα Centennia μπορούμε να παρουσιάσουμε τον χώρο και την μεταβολή του χώρου (εδαφική έκταση), τη σύγκριση της έκτασης ενός κράτους σε σχέση με τον χρόνο, ανάμεσα σε δύο χρονολογίες, π.χ. την έκταση του ελληνικού κράτους το 1832 και την έκταση του ελληνικού κράτους το 1864.

Άλλο εργαλείο αποτελεί το διαδραστικό λογισμικό από το Φωτόδεντρο, Διαδραστική Ιστορία, <http://photodentro.edu.gr/edusoft/r/8531/243> Οι μαθητές/τριες έχουν τη δυνατότητα να περιηγούνται στον χώρο και στον χρόνο, να εστιάζουν σε περιοχές ή/και περιόδους ενδιαφέροντος και να μελετούν περιγραφές τοποθεσιών, γεγονότων.

Για την κατανόηση του ιστορικού χώρου οι μαθητές/τριες θα μπορούσαν να επισκεφτούν στο Φωτόδεντρο τις εφαρμογές:

1) Ο ελληνικός χώρος στα βάθη της Προϊστορίας <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/9185> Διαδραστική παρουσίαση με χάρτες, με τη γεωγραφική και γεωλογική εξέλιξη του ελλαδικού χώρου κατά τη διάρκεια του Καινοζωικού αιώνα. Στόχος είναι να προσδιοριστούν γεωγραφικά οι διαφορετικές γεωλογικές φάσεις εξέλιξης της ευρύτερης περιοχής σε συσχέτιση με τη σύγχρονη γεωγραφική απεικόνιση. Παρουσιάζονται τρεις διαφορετικές περιόδοι της γεωλογικής ιστορίας του ελλαδικού χώρου,

συγκεκριμένα: η ανύψωση της Αιγαΐδας κατά την περίοδο του Μειόκαινου, οι σταδιακές ανυψώσεις και καταβυθίσεις κατά τον Πλειόκαινο και η υποχώρηση της στάθμης της θάλασσας, λόγω παγετώνων στον Πλειστόκαινο.

2) Ελληνικές πόλεις - κράτη της αρχαιότητας <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/9152>
Διαδραστικός χάρτης με χωροθετημένο πληροφοριακό υλικό, με θέμα τις ελληνικές πόλεις - κράτη της αρχαιότητας. Στόχος είναι η εξερεύνηση του χάρτη, η μελέτη των αρχαιολογικών πληροφοριών και η ανάδειξη των χωροταξικών και οργανωτικών χαρακτηριστικών του θεσμού της πόλης - κράτους. Δίνεται η δυνατότητα στους/στις μαθητές/τριες να προβάλουν και να μελετήσουν πληροφοριακό και εποπτικό υλικό για δεκαεπτά ανεσκαμμένους αρχαιολογικούς χώρους, που ταυτίζονται με τις σημαντικότερες πόλεις - κράτη της αρχαιότητας.

Χρόνος

Ο ακριβής υπολογισμός του χρόνου συντελεί στον σαφέστερο προσδιορισμό των ιστορικών γεγονότων. Ο χρονικός προσδιορισμός συντελεί στο να αξιολογηθεί η ανθρώπινη δραστηριότητα. Με τον χρόνο προσδιορίζεται το ιστορικό γεγονός και η ερμηνεία του. Ο χρόνος από τον άνθρωπο αρχικά συνειδητοποιήθηκε και προσδιορίστηκε μέσω των μεταβολών του ημερονυκτίου και των εποχών. Αργότερα κάποιο σημαντικό γεγονός αποτέλεσε αφετηρία για χρονικό προσδιορισμό άλλων γεγονότων. Ακόμα παρατηρούμε ότι σε μικρή χρονική κλίμακα λαμβάνουν χώρα αλλαγές σε ορισμένες πλευρές του ιστορικού γίνεσθαι, ενώ μακροπρόθεσμα άλλες μένουν ίσως και αναλλοίωτες. Η έννοια του χρόνου είναι συνδεδεμένη με τον χώρο, με το ιστορικό γεγονός, με την ιστορική περίοδο, με τη μικρή, μέση ή μακρά διάρκεια. Στη διδακτική της Ιστορίας ο χρόνος νοείται ως ευθεία, σημεία της οποίας παρουσιάζονται ως γεγονότα.

Στο μάθημα της Ιστορίας η έννοια του χρόνου ταυτίζεται με το ιστορικό γεγονός. Η κατανόηση του ιστορικού χρόνου είναι έννοια δύσκολη για όλους και ιδιαίτερα για τους/τις μαθητές/τριες. Ο Παπανούτσος αναφέρει ότι παιδιά, ηλικίας 8 έως 11 ετών, δύσκολα μπορούν να «εγχρονίσουν» με ακρίβεια ένα συμβάν παλαιό, που το πληροφορούνται τώρα. Ο χρονικός τους ορίζοντας είναι περίεργα στενός και εκτείνεται προς τα «πίσω» έως την παιδική ηλικία των γονιών ή το πολύ εκείνη των παππούδων τους (Παπανούτσος, 1976). Η ευρεία χρονική κλίμακα που χρησιμοποιεί το μάθημα της Ιστορίας είναι έννοια δύσκολη να την κατανοήσουν οι μαθητές/τριες. Η κύρια δυσκολία έγκειται στο γεγονός ότι η

χρονολογική σειρά που χρησιμοποιούμε στο χρονολογικό μας σύστημα είναι λογική. Η σειρά των γεγονότων με την οποία πρέπει να συνδυαστεί, δεν έχει λογική ή έχει ποικιλία συνδυασμών, π.χ. αίτιο και αποτέλεσμα, κίνητρο, δράση. Επιπλέον, η επεξεργασία του παρελθόντος πρέπει να γίνεται σαν να είναι παρόν. Οι μαθητές/τριες θα πρέπει να κατανοήσουν ότι το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον δεν αποτελούν έννοιες απομονωμένες μεταξύ τους, αλλά έχουν σχέση συνέχειας. Η κατανόηση της χρονολόγησης είναι σημαντική, για να αναπαραστήσουμε το παρελθόν και να κάνουμε συγκρίσεις ανάμεσα σε διαφορετικές περιόδους και σε σχέση με το παρόν. Οι μαθητές/τριες χρειάζεται να οπτικοποιούν τον ιστορικό χρόνο που αποτελεί μια αφηρημένη έννοια. Οι όροι αλλαγή και συνέχεια σχετίζονται με τη χρήση χρονολογικών όρων, για να διαπιστωθεί τι έχει αλλάξει και τι παραμένει ίδιο. Οι ενήλικοι μπορούν να διαχειρίζονται και να κάνουν την αντιστοίχιση του ιστορικού με τον αντικειμενικό χρόνο, κάτι που είναι δύσκολο να το κάνουν οι μαθητές/τριες, οι οποίοι θα πρέπει να αντιληφθούν σημαντικά ιστορικά γεγονότα σε περιορισμένο χώρο (Moniot, 2011). Ο χρόνος είναι μια νοητική σύλληψη, η οποία στη μελέτη του παρελθόντος χρησιμοποιείται ως οργανωτικό εργαλείο (Λεοντσίνης, 1996).

Στην ιστορική αφήγηση ο Topolski (1983: 161) διακρίνει τις πιο κάτω κατηγορίες χρόνου: α) Το χρόνο των χρονικών. Ο χρόνος των χρονικών παρουσιάζεται σε ιστορικές προτάσεις που το περιεχόμενο και οι χρονικές διαστάσεις τους δεν ξεπερνούν χρονικά τις διαστάσεις του ιστορικού γεγονότος που οι προτάσεις αυτές περιγράφουν.

β) Το χρόνο του χρονογράφου. Ο χρόνος του χρονογράφου παρουσιάζεται σε προτάσεις που δεν καταγράφουν απλά τα συμβάντα που γνωρίζει ο αφηγητής και που προηγούνται από τα γεγονότα που περιγράφει, αλλά εκφράζουν με την περιγραφή μια πιο βαθιά χρονική διάσταση.

γ) Τον ιστορικό προοπτικό χρόνο. Ο ιστορικός προοπτικός χρόνος παρουσιάζεται στην ιστορική αφήγηση, όταν μέσα στην περιγραφή ενός ιστορικού γεγονότος λαμβάνονται υπόψη η γνώση αυτού που συνέβη μετά από το γεγονός αυτό, δηλαδή, όταν μελετάται το γεγονός μέσα στη χρονική προοπτική. Ο προοπτικός χρόνος φανερώνεται στο μέλλον, πέρα από το γεγονός που περιγράφεται.

δ) Τον ιστορικό οπισθοπροοπτικό χρόνο. Ο ιστορικός οπισθοπροοπτικός χρόνος αναφέρεται στην ιστορική διήγηση του παρελθόντος σε δεκαετίες, πενήνταετίες, εκατονταετίες.

Η ιστορία τοποθετείται σε τρία διαφορετικά επίπεδα (Βεΐκος, 1987): α) Το επίπεδο της επιφάνειας, με την ιστορία των γεγονότων που εγγράφονται σε βραχύ χρονικό διάστημα, β)

Σε ένα βαθύτερο επίπεδο, αυτό των ιστορικών συγκυριών, γ) Στο επίπεδο της ιστορίας της μακράς διάρκειας που εξετάζει ολόκληρους αιώνες.

Οι μαθητές/τριες, μάλλον μπορούν να κατανοήσουν χρονικά τα πλησιέστερα προς την εποχή τους ιστορικά γεγονότα καλύτερα, από ιστορικά γεγονότα τα οποία τους είναι περισσότερο απόμακρα, π.χ. Γεωμετρικά Χρόνια ή τη σειρά διαδοχής των αυτοκρατόρων στο Βυζάντιο. Και πάλι όμως είναι δύσκολο να κατατάξουν χρονικά τα σύγχρονα ιστορικά γεγονότα π.χ. της περιόδου του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, 1940-1944. Μια λύση θα μπορούσε να είναι η ιστορική γραμμή, συμβατική ή ψηφιακή και φύλλα εφημερίδων που αναφέρουν τα ιστορικά γεγονότα. Αυτά τα γεγονότα οι μαθητές/τριες, για να τα κατανοήσουν, χρειάζεται να κληθούν να τα τοποθετήσουν στην ιστορική γραμμή.

Η χρήση της ιστορικής γραμμής, συμβατικής ή ψηφιακής αποτελεί αποτελεσματικό τρόπο κατανόησης του ιστορικού χρόνου από μαθητές/τριες. Η ιστορική γραμμή είναι αναγκαίο να κατασκευαστεί από τους/τις μαθητές/τριες και να είναι τοποθετημένη σε εμφανές σημείο της αίθουσας και να συμπληρώνεται σε κάθε μάθημα κατά την επεξεργασία της διδακτέας ύλης του μαθήματος της Ιστορίας στη διάρκεια της χρονιάς. Στην περίπτωση παρανοήσεων από την πλευρά των μαθητών/τριών, ο/η εκπαιδευτικός χρειάζεται να εντοπίσει αυτές τις παρανοήσεις και δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μαθητές/τριες, να διαπιστώσει την αιτία των παρανοήσεων και στη συνέχεια να ακολουθήσει επανορθωτική διδασκαλία μέσω παραδειγμάτων μέσω δραστηριοτήτων που θα προσελκύουν το ενδιαφέρον των μαθητών/τριών (Dawson, 2004).

Ενδεικτικά η ψηφιακή ιστορική χρονογραμμή θα μπορούσε να κατασκευαστεί με την εφαρμογή <https://www.timetoast.com/>

Με την ιστορική χρονογραμμή συμβατική ή ψηφιακή, η αφηρημένη έννοια του χρόνου γίνεται συγκεκριμένη και περισσότερο κατανοητή. Η χρονική γραμμή οπτικοποιεί την αλληλουχία των ιστορικών γεγονότων. Βοηθά στην κατανόηση από τους/τις μαθητές/τριες της διαδοχής των γεγονότων και της αλληλεπίδρασής τους. Στην περίπτωση αυτή οι μαθητές/τριες θα πρέπει να συσχετίζουν και να διαχειρίζονται το ιστορικό γεγονός με την χρονολογία τέλεσής του και να συγκρίνουν ιστορικά γεγονότα ως προς το χρόνο τέλεσής τους.

Με τη χρήση της ιστορικής χρονογραμμής γίνεται πιο εύκολη η αισθητοποίηση του χρόνου, αφού τα σημαντικά γεγονότα τοποθετούνται γραμμικά πάνω στη βάση μιας ευθείας

γραμμής, όπου οι αποστάσεις υποδηλώνουν τη χρονική διάρκεια. Η αξιοποίηση της ιστορικής χρονογραμμής συνίσταται και στη σχηματική αναπαράσταση των ιστορικών περιόδων.

Οι μαθητές/τριες χρειάζεται να αναπτύξουν βαθμιαία την κατανόηση του ιστορικού χρόνου σε τοπικό επίπεδο, καθώς και την εξοικείωση με τη χρήση λέξεων που σχετίζονται με τη ροή του χρόνου. Η βιωματική προσέγγιση του ιστορικού του περιβάλλοντος και η ένταξη του στη βραχεία και στη μακρά διάρκεια του χρόνου συμβάλλει στην υπέρβαση του προβλήματος της κατανόησης του ιστορικού χρόνου και χώρου (Λεοντσίνης, 1999).

Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας χρειάζεται να γίνεται αναφορά σε έννοιες, όπως η χρονική αναφορά των εποχών, αρχαία, βυζαντινή, νεότερη, καθώς και η χρήση χρονικών όρων για τον προσδιορισμό των γεγονότων π.χ. πριν από, τότε, μετά. Έτσι, στους/στις μαθητές/τριες αναπτύσσεται καλύτερα η αίσθηση της χρονικής συνέχειας και ταξινομούνται οι χρονικές έννοιες.

Οι μαθητές/τριες χρειάζεται να κατανοούν τη σημασία του χρόνου ως παραμέτρου της ιστορίας, να αναγνωρίζουν τα πολλαπλά επίπεδα του χρόνου, να συσχετίζουν και να συγκρίνουν χάρτες, με σκοπό τον εντοπισμό των διαχρονικών χαρακτηριστικών της θέσης του συγκεκριμένου χώρου από γεωστρατηγικής και πολιτισμικής πλευράς, να εμπεδώνουν τις διαστάσεις του χρόνου, από τις δραστηριότητες των ανθρώπων, να τοποθετούν ιστορικά γεγονότα σε χρονολογική σειρά.

Για την κατανόηση ενός γεγονότος μέσα στο χρόνο, ο/η εκπαιδευτικός θα μπορούσε να απευθύνει τις πιο κάτω ερωτήσεις στους/στις μαθητές/τριες: 1) Πότε συνέβη αυτό το γεγονός; 2) Ποια η σχέση του με το παρόν; 3) Ποια είναι η σημαντικότητά του; 4) Πώς αυτό συνδέεται με το παρόν και πώς με το μέλλον;

Για την κατανόηση του ιστορικού χρόνου οι μαθητές/τριες θα μπορούσαν να επισκεφτούν στο Φωτόδεντρο τις εφαρμογές:

1) Κατανόηση του ιστορικού χρόνου - Μονάδες και διάρκεια <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/11327> Στόχος της δραστηριότητας είναι η κατανόηση των όψεων του ιστορικού χρόνου και η εξοικείωση των μαθητών/τριών με τη διάρκεια των μονάδων μέτρησης του φυσικού χρόνου. Δίνεται η δυνατότητα στους/στις μαθητές/τριες να κατανοήσουν το εύρος των μονάδων μέτρησης του φυσικού χρόνου, να κατατάξουν τις μονάδες σύμφωνα με τη διάρκειά τους και να τις αντιστοιχίσουν με τη διάρκεια ιστορικών γεγονότων και φαινομένων.

2) Χρονολογική κατάταξη ιστορικών τεκμηρίων <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/9476>

Η διαδραστική δραστηριότητα κατάταξης ιστορικών τεκμηρίων, σύμφωνα με την περίοδο αναφοράς τους, αποτελεί αυτόνομο μαθησιακό αντικείμενο, το οποίο συνεισφέρει στην κατανόηση του ιστορικού χρόνου. Οι μαθητές/τριες έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν σημαντικά αυθεντικά ιστορικά τεκμήρια, ενδεικτικά των ιστορικών περιόδων, να συσχετίσουν τις συνοδευτικές πληροφορίες με στοιχεία των ιστορικών περιόδων, να κατατάξουν στο χρόνο και να κατανοήσουν αιτιώδεις σχέσεις και ζητήματα των αναφερόμενων ιστορικών περιόδων.

3) Χρονολογίες και αιώνες στην Ιστορία <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/11133>
Αντιστοίχιση χρονολογιών με αντίστοιχους αιώνες αναφοράς. Στόχος είναι η κατανόηση όψεων του ιστορικού χρόνου και η εξοικείωση των μαθητών/τριών με τη χρονολόγηση σε αιώνες. Δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να κατανοήσουν το εύρος των αιώνων, να διακρίνουν την ιδιαιτερότητα του εύρους των αιώνων προ Χριστού και μετά Χριστόν, καθώς επίσης να αναζητήσουν αντιστοιχίσεις μεταξύ χρονολογιών και αιώνων.

4) Εργαλείο μετατροπής αιώνων και χρονολογιών <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/11132> Στόχος είναι η κατανόηση όψεων του ιστορικού χρόνου και η εξοικείωση των μαθητών/τριών με τη χρονολόγηση σε αιώνες. Δίνεται η δυνατότητα στους/στις μαθητές/τριες να κατανοήσουν το εύρος των αιώνων, να διακρίνουν την ιδιαιτερότητα του εύρους των αιώνων προ Χριστού και μετά Χριστόν, καθώς επίσης να αναζητήσουν αντιστοιχίσεις μεταξύ χρονολογιών και αιώνων.

5) Μαθαίνω για τις εποχές και τις περιόδους της ελληνικής Ιστορίας <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/11135> Διαδραστική δραστηριότητα κατανόησης του ιστορικού χρόνου, με την κατάταξη των ιστορικών περιόδων της ελληνικής ιστορίας στην ιστοριογραμμή. Στόχος είναι η κατανόηση όψεων του ιστορικού χρόνου και η εξοικείωση των μαθητών/τριών, τόσο με την περιοδολόγηση της ελληνικής ιστορίας, όσο και με την ελληνική τέχνη. Δίνεται η δυνατότητα στους/στις μαθητές/τριες να αντιστοιχίσουν τις ιστορικές περιόδους με τη χρονική τους διάρκεια, να μελετήσουν χαρακτηριστικά έργα τέχνης κάθε ιστορικής περιόδου και να τα αντιστοιχίσουν με τη σωστή ιστορική περίοδο της ελληνικής ιστορίας.

6) Εποχές και αιώνες της ελληνικής ιστορίας <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/11138>
Κατανόηση του ιστορικού χρόνου, μέσω της κατάταξης ιστορικών γεγονότων και φαινομένων της ελληνικής Ιστορίας στη σωστή ιστορική περίοδο και αιώνα. Στόχος είναι η κατανόηση όψεων του ιστορικού χρόνου και η εξοικείωση των μαθητών/τριών με την

περιοδολόγηση της ελληνικής Ιστορίας. Το μαθησιακό αντικείμενο δίνει τη δυνατότητα σε μαθητές/τριες να μελετήσουν δέκα ερωτήσεις και, στη συνέχεια, να αναζητήσουν και να επιλέξουν τη σωστή εποχή ή τον αιώνα αναφοράς. Παρέχεται η αναγκαία υποβοήθηση με μορφή εστιασμένης ανατροφοδότησης.

Για τη χρονολογική, την εδαφολογική και την ιστορική σύγκριση και την παρουσίαση ιστορικών γεγονότων δύο περιοχών, ενδείκνυται ο ιστορικός ψηφιακός χάρτης Centennia <http://photodentro.edu.gr/edusoft/r/8531/250> Βασισμένος σε μια πλούσια ακολουθία χαρτών παρουσιάζει μέσα από αλλαγές συνόρων την ιστορική διαδρομή όλων των αυτοκρατοριών, βασιλείων και εθνικών κρατών μέσα από σύντομα κατατοπιστικά κείμενα και τα γεγονότα που διαμόρφωσαν την ευρωπαϊκή ιστορία από το 1.000 μ.Χ. έως το 1995.

Αιτιότητα

Την αιτιότητα την αντιλαμβανόμαστε από τις σχέσεις αιτίας - γεγονότος και γεγονότος - αποτελέσματος. Η αιτιότητα έχει βαρύνουσα σημασία στον απολογισμό και την εξήγηση συνεπειών.

Σύμφωνα με την Coffin (2004) η αιτιότητα εκφράζεται: α) με τη χρήση κατάλληλων συνδετικών λέξεων και προθέσεων που εκφράζουν αιτία, συνέπεια π.χ. επειδή, με αποτέλεσμα να, β) σκοπό π.χ. για να, προκειμένου, γ) συνθήκη π.χ. εάν, εφόσον, δ) τρόπο π.χ. μέσω, έτσι, ε) με τη χρήση αιτιακών ρημάτων π.χ. όπως οδήγησε, κατέληξε σε, επέτρεψε, στ) με αφηρημένους μετέχοντες, όπως λόγος, αιτία, παράγοντας, αποτέλεσμα, συνέπεια κ.α. Η αιτιότητα στα ιστορικά κείμενα δεν εξυπηρετεί μόνο τη σύνδεση γεγονότων με σχέσεις αιτίας- αποτελέσματος, αλλά την απόδοση ιστορικής αξίας ή σημασίας στο γεγονός (Coffin, 2004).

Οι ιστορικοί ασχολούνται με την αιτιολόγηση των συμβάντων, οι στοχαστές της Ιστορίας με το πρόβλημα της ιστορικής αιτιότητας (Βεΐκος, 1987). Έχει διατυπωθεί η άποψη (Beard, 1936) ότι δεν είναι δυνατόν να γνωρίζουμε τα αίτια των ιστορικών γεγονότων. Για την εξέλιξη της ανθρώπινη κοινωνίας συναντούμε αιτιώδεις σχέσεις που αντιστοιχούν σε τρεις τύπους γεγονότων της Ιστορίας (Berr, 1954): α) συμπτωματικά γεγονότα, που παριστάνουν στην Ιστορία το μεταβλητό στοιχείο, τη σύμπτωση, β) αναγκαστικά γεγονότα που παριστάνουν το στοιχείο της σταθερότητας και τις σταθερές σχέσεις, γ) γεγονότα της λογικής που παριστάνουν το στοιχείο της τάσης και της μακράς διάρκειας.

Με την κατάταξη των σχέσεων και των γεγονότων, επιδιώκεται η εξήγηση της ιστορικής πορείας ως αποτέλεσμα που προκύπτει από δύο συνιστώσες, μία μεταβλητή και μία σταθερά (Βεΐκος, 1987).

Μπορεί να γνωρίζουμε τους παράγοντες που προσδιορίζουν τα ιστορικά γεγονότα, όμως είναι δύσκολο να αντιληφθούμε πλήρως την ιστορική αιτιότητα και δεν είμαστε πάντοτε σε θέση να καταλάβουμε τη γένεση πραγμάτων μέσα στην Ιστορία και περισσότερο αυτών που φαίνονται να σημειώνουν σημαντικές αλλαγές στην πορεία του κόσμου. Η ιστορική αιτιότητα μπορεί να διερευνηθεί μέσα από γειτονικές επιστήμες (Βεΐκος, 1987).

Στο μάθημα της Ιστορίας χρειάζεται να προσδιορίζουμε τις αιτίες ενός γεγονότος. Η διαδικασία αυτή απαιτεί εξοικείωση και κριτική ικανότητα. Για τον προσδιορισμό των αιτιών μπορεί να μην συμφωνούν οι ιστορικοί. Οι ίδιες αιτίες δεν αποδίδουν τα ίδια αποτελέσματα. Είναι επιπροσθέτως δύσκολο να διερευνηθούν οι λόγοι που παρωθούν τους ανθρώπους να δράσουν με τον έναν συγκεκριμένο τρόπο ή τον άλλο.

Στους/στις μαθητές/τριες εντοπίζονται μια σειρά παρανοήσεων στην ιστορική σκέψη τους (Barton 2004). Θεωρούν το ιστορικό γίνεσθαι περισσότερο ως αποτέλεσμα πράξεων παρά ιστορικών διεργασιών, παρουσιάζουν μια υπεραπλουστευμένη αφήγηση του παρελθόντος, στην οποία πρωταγωνιστεί ένας αριθμός ατόμων και λαμβάνουν χώρα κάποια γεγονότα, θεωρούν ότι κοινωνικές και οικονομικές καταστάσεις έχουν μια γραμμική εξέλιξη και δεν αντιλαμβάνονται τη χρονική διάρκεια των φαινομένων. Ο Barton (2004) αναφέρει ότι οι δυσκολίες αυτές συνδέονται με την κοινωνική προέλευση των μαθητών/τριών και τον τρόπο διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας.

Οι μαθητές/τριες χρειάζεται να κατανοούν ότι οι αιτίες προκύπτουν από αλληλοσχετιζόμενα γεγονότα, καταστάσεις και διαδικασίες και όχι από γεγονότα σε μία γραμμική σειρά. Εξετάζουμε τα αίτια, οικονομικά, πολιτικά, ενός ιστορικού γεγονότος και τις συνέπειές τους. Εξετάζουμε κίνητρα, προθέσεις, τα αίτια και τις συνέπειες για το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός στο ιστορικό του πλαίσιο. Οι συσχετισμοί προθέσεων, αιτιών και αποτελεσμάτων θα μπορούσαν να παρουσιαστούν σε εννοιολογικό χάρτη. Σημαντικό είναι επίσης πώς εξηγούσαν οι άνθρωποι στο παρελθόν τις αιτίες και πώς διαφοροποιούνται αυτές σήμερα στην εξήγησή τους.

Η αναζήτηση των αιτιών των γεγονότων αναπτύσσει την κριτική σκέψη, διευκολύνει την προσπάθεια αξιολόγησης του σήμερα και μπορεί να προβλέψει το μέλλον. Βέβαια, εξίσου σημαντικό στοιχείο των ιστορικών γεγονότων είναι τα αποτελέσματά τους. Η γνώση τους

βοηθά την κριτική θέση του μελετητή ως προς τα γεγονότα. Τα αποτελέσματα των ιστορικών γεγονότων μπορεί να δημιουργήσουν νέα ιστορικά γεγονότα, δηλαδή δεν είναι στατικά. Μέσα τους ενυπάρχει μια δυναμική που παρωθεί σε μια μεταβολή και γίνονται αιτία να δημιουργηθούν νέα γεγονότα στο μέλλον. Έτσι, δε γνωρίζουμε πότε ένα γεγονός ολοκληρώνεται ή σηματοδοτεί ένα νέο ιστορικό γεγονός.

Για την κατανόηση της αιτιότητας οι μαθητές/τριες μπορούν να κατηγοριοποιούν τα αίτια σε πίνακες δεδομένων, βάσεις δεδομένων, λογιστικά φύλλα, σε εννοιολογικούς, αιτιολογικούς χάρτες με τα λογισμικά *map* και *Inspiration*. Επίσης, για την κατανόηση της αιτιότητας οι μαθητές/τριες θα μπορούσαν να επισκεφτούν στο Φωτόδεντρο τις εφαρμογές:

1) Διακρίνω αιτίες, γεγονότα και συνέπειες του Ψυχρού πολέμου <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/11255> Οι μαθητές/τριες κατανοούν την έννοια της αιτιότητας, με τη διάκριση επιμέρους όψεων, όπως αυτές αποτυπώνονται σε αιτίες, γεγονότα και συνέπειες του Ψυχρού πολέμου. Δίνεται η δυνατότητα στους/στις μαθητές/τριες να μελετήσουν επιμέρους φράσεις που αναφέρονται σε διαφορετικές εκφάνσεις της αιτιότητας, όπως αυτές προβάλλονται στις αιτίες, τα γεγονότα και τις συνέπειες του ιστορικού φαινομένου.

2) Διακρίνω αιτίες, γεγονότα και συνέπειες του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/11198> Διαδραστική δραστηριότητα κατανόησης της έννοιας της αιτιότητας, με τη διάκριση επιμέρους όψεων, όπως αυτές αποτυπώνονται σε αιτίες, γεγονότα και συνέπειες του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Δίνεται η δυνατότητα στους/στις μαθητές/τριες να μελετήσουν επιμέρους φράσεις που αναφέρονται σε διαφορετικές εκφάνσεις της αιτιότητας, όπως αυτές προβάλλονται στις αιτίες, τα γεγονότα και τις συνέπειες του ιστορικού φαινομένου.

3) Διακρίνω αιτίες, γεγονότα και συνέπειες της Εικονομαχίας <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/11117> Διαδραστική δραστηριότητα κατανόησης της έννοιας της αιτιότητας, με τη διάκριση επιμέρους όψεων, όπως αυτές αποτυπώνονται σε αιτίες, γεγονότα και συνέπειες της Εικονομαχίας. Δίνεται η δυνατότητα στους/στις μαθητές/τριες να μελετήσουν επιμέρους φράσεις που αναφέρονται σε διαφορετικές εκφάνσεις της αιτιότητας, όπως αυτές προβάλλονται στις αιτίες, τα γεγονότα και τις συνέπειες του ιστορικού φαινομένου.

Ιστορική σημασία

Η Ιστορική σημασία αφορά το τι είναι απαραίτητο να ερευνηθεί, διδαχθεί και μελετηθεί. Απαιτεί κρίσεις, συνέπεια, διάρκεια και σχετικότητα (Levesque, 2008). Τοποθετώντας ένα ιστορικό γεγονός σε μια πλειάδα από ομόφωνες και αντίθετες μεταξύ τους απόψεις, μπορούμε να επιτύχουμε την πλήρη κατανόηση της ιστορικής σημαντικότητάς του (Hammond, 2001). Οι Seixas & Peck (2004), για να δείξουν τη ιστορική σημαντικότητα, αναφέρουν ότι οι εκπαιδευτικοί, όταν δεν είναι σε θέση να διδάξουν όλα, όσα συνέβησαν στο παρελθόν, τότε καταφεύγουν συχνά στην επιλογή των σημαντικότερων γεγονότων.

Οι μαθητές/τριες χρειάζεται να γνωρίσουν την ιστορική σημασία και να αξιολογούν τις πράξεις των ανθρώπων του παρελθόντος, κατανοώντας το ιστορικό τους πλαίσιο. Επιβάλλεται να χρησιμοποιούν ιστορικές αφηγήσεις, για να εκφράζουν κρίσεις για αντίστοιχες καταστάσεις του παρόντος. Ακόμα είναι αναγκαίο να εξετάζουν ένα γεγονός σήμερα και το ιστορικό του υπόβαθρο και να γνωρίζουν τις επιπτώσεις αυτού του γεγονότος για τη ζωή των ανθρώπων σήμερα. Να εξετάζουν, επίσης, ένα ιστορικό γεγονός στο παρελθόν και στη συνέχεια να εξετάζουν ποιες οπτικές του υπάρχουν στο παρόν και να εξηγούν τι διδασκόμαστε από αυτό σήμερα (Seixas, 2006).

Ένα γεγονός, για να αξιολογηθεί ως ιστορικά σημαντικό, χρειάζεται να μας αποκαλύψει κάτι σημαντικό σχετικά με τη θέση μας στον κόσμο. Στην περίπτωση της σημαντικότητας, κανείς δεν είναι σε θέση να αξιολογήσει σωστά ένα γεγονός ως ιστορικά σημαντικό, αν δεν έχουν προηγηθεί οι κατάλληλες βάσεις πάνω σε αυτή τη σημαντικότητα (Seixas, 2004).

Ο/η εκπαιδευτικός θα μπορούσε να απευθύνει στους/στις μαθητές/τριες τις πιο κάτω ερωτήσεις, για να εντοπίσουν την έννοια της σημαντικότητας, σε συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός (Wrenn, 2010): 1) Ποιος/ποιοι επηρεάστηκε/καν από το συγκεκριμένο γεγονός; 2) Πώς επηρεάστηκαν οι ζωές των ανθρώπων; 3) Ποιος είναι ο αριθμός των ανθρώπων που επηρεάστηκαν κατά τη διάρκεια και την έκβαση του γεγονότος; 4) Γιατί είναι σημαντικό να θυμόμαστε το συγκεκριμένο γεγονός; 5) Γιατί θεωρείται σημαντικό να μελετάμε το συγκεκριμένο γεγονός;

Ιστορική συνέχεια και Ιστορική αλλαγή

Οι μαθητές/τριες χρειάζεται να κατανοούν ότι οι αλλαγές στην Ιστορία είναι ακούσιες και εκούσιες και ακολουθούν ποικίλες πορείες και ρυθμούς. Να κατανοούν ότι οι αλλαγές της ιστορίας είναι πολύ μεγαλύτερες από αυτές που συντελούνται στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Ακόμα να αναγνωρίζουν ότι η πρόοδος και η παρακμή μπορεί να

διαφοροποιούνται κάτω από διαφορετικές οπτικές και σκοπούς. Για το σκοπό αυτό ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να τοποθετήσει μια σειρά από φωτογραφίες σε χρονολογική σειρά και οι μαθητές/τριες να προσπαθήσουν να αιτιολογήσουν, γιατί οι φωτογραφίες είχαν αυτή τη σειρά. Ακόμα να συγκρίνουν δύο ή περισσότερες πηγές από διαφορετικές ιστορικές περιόδους και να εξηγούν τι έχει αλλάξει και τι έχει μείνει ίδιο στη διάρκεια του χρόνου.

Για την ιστορική συνέχεια και αλλαγή ενός θέματος, οι μαθητές/τριες μελετούν τις αλλαγές μέσα στο χρόνο με σύγκριση τεκμηρίων, αξιοποιώντας λογισμικά και το διαδίκτυο.

Η ιστορική αλλαγή και συνέχεια σχετίζεται με την κατανόηση χρονολογικών όρων προκειμένου να περιγραφεί το πέρασμα του χρόνου. Οι αλλαγές πραγματοποιούνται με το πέρασμα του χρόνου, ενώ με τη σειρά του ο χρόνος γίνεται κατανοητός μόνο μέσα από την ύπαρξη των αλλαγών.

Ο χρόνος γίνεται αντιληπτός στο βαθμό που η μνήμη μάς επιτρέπει να καταγράψουμε και να διευθετούμε σε σειρά τις αλλαγές των πραγμάτων, άλλωστε χωρίς την αντίληψη των αλλαγών δεν θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε την έννοια του μέλλοντος (Mattozzi, 2006). Η Ιστορία δίνει έμφαση στην αλλαγή διαμέσου του χρόνου. Οι αλλαγές μπορεί να είναι βαθμιαίες ή γρήγορες, ομαλές ή βίαιες. Οι άνθρωποι που ζουν μέσα σε αυτές μπορεί να αντιλαμβάνονται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό ότι αυτές συμβαίνουν. Επιπλέον, ανάμεσα σε μια αλλαγή και μια άλλη παρεμβάλλονται διαστήματα, όπου υπάρχει απουσία μεταβολών, τα οποία ονομάζονται αδράνειες ή συνέχειες (Burke, 1979). Η ιστορική συνέχεια σημαίνει σταθερότητα ορισμένων στοιχείων. Έτσι, η Ιστορία ασχολείται με την αλλαγή, όμως η αλλαγή αφορά ένα μόνο μέρος της Ιστορίας. Από την άλλη πλευρά, η έννοια της συνέχειας για την Ιστορία αποτελεί τη βάση που επιτρέπει σε ιστορικούς να εξετάζουν θέματα σε μακροπρόθεσμη προοπτική. Η Ιστορία συνδέεται με το παρελθόν, έτσι καθίσταται δύσκολη η σύνδεση ανάμεσα στις αντιλήψεις του παρελθόντος με τις σημερινές. Οι μελετητές της Ιστορίας είναι απαραίτητο να εξετάζουν και την αλλαγή και τη συνέχεια και να δίνεται εξίσου επαρκής ιστορική προσοχή (Shafer, 1969).

Οι μαθητές/τριες θα μπορούσαν να κατανοήσουν, τη συνέχεια και την αλλαγή μέσα από τη σύγκριση του παρόντος με το παρελθόν, τι έχει αλλάξει και τι έχει παραμείνει το ίδιο. Αυτό θα μπορούσε να γίνει στο πλαίσιο της τοπικής ιστορίας, διερευνώντας μαρτυρίες για την ιστορία του σχολείου τους.

Σημαντικές έννοιες για την κατανόηση της αλλαγής και της συνέχειας είναι: η μεταβολή, η τομή, η ρήξη, η ακολουθία, η περίοδος, η τροποποίηση, η εξελικτική εξαφάνιση, η σταδιακή

οικοδόμηση, η επαναστατική αναταραχή, το χρονικό που περιλαμβάνει έναν κατάλογο γεγονότων, ένα χρονολόγιο (Seixas & Morton, 2016).

Για την κατανόηση της ιστορικής συνέχειας και αλλαγής, θα μπορούσαν να διατυπωθούν τα ερωτήματα στους/στις μαθητές/τριες: 1) Τι έχει αλλάξει και τι έχει παραμείνει ίδιο; 2) Η αλλαγή ήταν ξαφνική ή συνέβη σταδιακά; 3) Ποια είναι τα σημαντικά σημεία που οδήγησαν στην αλλαγή;

Βιβλιογραφικές αναφορές

Barton, K. C. 2004. Research on students' historical thinking and learning. *Perspectives* 42 (7).

Ανακτήθηκε

11-8-2021

από

<http://www.historians.org/perspectives/issues/2004/0410/0410tea1.cfm>

Beard, C. A. (1936). *The discussion of human affairs*. New York.

Βεΐκος, Θ. (1987). *Θεωρία και μεθοδολογία της Ιστορίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Berr, F. H. (1954). *En marge de l'histoire universelle I*. Paris.

Burke, P. (1979). Introduction: Concepts of Continuity and Change in History. In P. Burke (Eds.), *The New Cambridge Modern History: XIII Companion Volume*. Cambridge: Cambridge University Press.

Coffin, C. (2004). Learning to write history: the role of causality. *Written Communication*, 21(3), 261-289.

Dawson, I. (2004). Time for chronology? Ideas for developing chronological understanding. *Teaching History*, 14.

Hammond, K. (2001). From horror to history: Teaching pupils to reflect on significance. *Teaching History*. London Iss. 104, 15-23. Ανάκτηση 11-8-21 από

<https://www.proquest.com/docview/213410049?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

Λεοντσίνης, Γ. (1996). *Διδακτική της Ιστορίας*. Αθήνα.

Λεοντσίνης, Γ. (1999). *Ιστορία-Περιβάλλον και η διδακτική τους*. Αθήνα.

Levesque, S. (2008). *Thinking Historically: Educating Students for the Twenty-First Century*. Canada: University of Toronto Press.

Mattozzi, I. (2006). *Εκπαιδύοντες αναγνώστες Ιστορίας* (μτφρ. Σκόνδρας, Π. Επιμ. Κάββουρα, Θ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Moniot, H. (2011). *Διδακτικές προσεγγίσεις στο μάθημα της Ιστορίας*. (μτφρ. Κάννερ, Ε.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παπανούτσος, Ε. (1976). *Παιδεία, το μεγάλο μας πρόβλημα*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Seixas, P. (2006). Introduction. In P. Seixas (ed.), *Theorizing Historical Consciousness*, Toronto: University of Toronto Press Incorporated, pp. 3-20.
- Seixas, P. & Peck, C. (2004). Teaching Historical Thinking. In Sears, A. & Wright, I. *Challenges and Prospects for Canadian Social Studies*, 109-117. Vancouver: Pacific Educational Press.
- Seixas, P. & Morton, T. (2016). *The Big Six, Historical Thinking Concepts*, Canada: Nelson Education.
- Shafer, R. J. (1969). *A Guide to Historical Method*. Chicago: The Dorsey Press.
- Topolski, J. (1983). Προβλήματα ιστορίας και ιστορικής μεθοδολογίας. (μτφρ. Μαραγκού, Μ & Μαραγκού, Γ.). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Wrenn, A. (2010). Significance, in Davies I., *Debates in History Teaching. The Debates in Subject Teaching Series*, 148-158. Routledge, Taylor & Francis Group.